ד"ר יובל לבנת | מרכז אדוה

מתווה הפיצויים | מלחמת 2023

מתווה האוצר מפקיר את העובדים המבוגרים

מתווה הפיצויים – מלחמת 2023:
האוצר מפקיר את העובדים המבוגרים

ד"ר יובל לבנת*

בישראל חיים כ-1.2 מיליון תושבים בני 65 ומעלה, כחמישית מהם עולים מברית-המועצות (לשעבר). כ-21.4% מתוכם השתתפו, נכון לסוף 2022, בכוח העבודה (28.9% מהגברים ו-15.3% מהנשים).[1] בעקבות המלחמה, וההאטה בפעילות המשק, גם עובדים מבוגרים, לרבות כאלה שהמשיכו לעבוד לאחר גיל הפרישה, מפוטרים או מוצאים לחל"ת. מה יעלה בגורלם?

בזמן שגרה, כך קובע חוק הביטוח הלאומי, עובדים מעל גיל פרישה, שפוטרו מעבודתם, אינם זכאים לדמי אבטלה. בתקופת הקורונה נקבע הסדר חקיקתי ייחודי, שהעניק לעובדים אלה "מענק הסתגלות". במתווה הנוכחי של האוצר, אין כל התייחסות לעובדים אלה. מדובר בהתנהלות לא ראויה, שמתעלמת מהתלות של עובדים מבוגרים רבים בהכנסתם מעבודה.

ישראל 2023: זקנים עובדים; זקנים עניים

סל ההטבות הסוציאליות לו זכאים זקנים בישראל דל למדי. השוואה שנערכה במרכז אדוה בין הרכב ההכנסות של מבוגרים מעל גיל פרישה מישראל לבין הרכב ההכנסות של מבוגרים אלה בשורה של מדינות אירופאיות (בעלות "משטרי רווחה" שונים), העלתה שבקרב הישראלים החלק של הכנסה מעבודה הוא הגדול ביותר ואילו החלק של הכנסה מביטחון סוציאלי ופנסיה נמוך ביותר.[2]

ההטבות הסוציאליות להן זכאים מבוגרים בישראל מסתכמות בעיקרן בגימלת זיקנה ("אזרח ותיק") שלפי מבחן אמצעים עשויה להיתווסף לה השלמת הכנסה, ובפנסיה

---

* העירו וסייעו בנתונים: מירי אנדבלד-סבג, נוגה דגן-בוזגלו, אתי קונור-אטיאס ותהילה שרעבי.

1 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה חודש האזרח הותיק 2023 - מבחר נתונים על אזרחי ישראל הוותיקים בני 65 ומעלה (הודעה לתקשורת, 21.9.2023).

2 אביב ליברמן ואתי קונור אטיאס, הכנסות של משקי בית שבראשם בני/ות 50 ומעלה, עמ' 17 (הנתונים נכונים לשנת 2015).

תעסוקתית. קיצבת הזיקנה ליחיד עמדה בשנת 2021 על 2,576 ₪ בממוצע, ועם תוספת השלמת הכנסה על 3,234 ₪ בממוצע.[3] גובה הפנסיה החודשית תלוי בסכום שהעובד צבר במהלך שנות עבודתו בקרן הפנסיה שלו (דהיינו, בגובה שכר עבודתו ובמשך העבודה), כאשר לפני 2008 לא הונהגה בישראל כלל חובת הפרשות לפנסיה. נכון לסוף 2021, גובה הפנסיה הממוצעת של בני 65 ומעלה בישראל עמד על 2,292 ₪.[4] בדו"ח ששינסקי צוין ש"רק בשנת 2030 והלאה תתחיל לתת פנסיית החובה את אותותיה באוכלוסיית הקשישים העניים."[5]

כתוצאה ישירה מכך שמנגנוני הבטחון הסוציאלי אינם נדיבים לזקנים וזקנות בישראל, שיעור הזקנים העניים בישראל גבוה במיוחד. לפי דו"ח העוני של המוסד לביטוח לאומי, בשנת 2021 חיו בעוני 212.3 אלף נשים וגברים מעל גיל הפרישה.[6] מדו"ח ה-OECD המתייחס לאותה שנה עולה ששיעור העוני של בני 65 ומעלה עומד בישראל על 20.6% וזאת לעומת שיעור ממוצע של 13.1% בקרב כלל מדינות הארגון.[7]

לצד זאת, ואולי כתוצאה מכך, שיעור העובדים המבוגרים בישראל גבוה במיוחד. בעוד ששיעור התעסוקה הממוצע של בני.ות 65 ומעלה במדינות ה-OECD עמד, נכון לשנת 2022, על 13.4%, השיעור בישראל עמד, כאמור, על 21.4%.[8]

תקופת הקורונה

בתקופת הקורונה העבירה הכנסת תיקון חקיקה,[9] שאיפשר – כהוראת שעה – לעובדים אחרי גיל פרישה שפוטרו לקבל מענק ייחודי, בגובה של עד 4000 ₪ לחודש (בהתאם לגובה הפנסיה של העובד.ת), וזאת בנוסף לזכאותם לגימלת זיקנה[10] מדיניות זו, יש להניח, אפשרה לחלק מאותם אזרחים מבוגרים להמשיך ולחיות בכבוד.

---

3 המוסד לביטוח לאומי, דו"ח שנתי 2021, פרק 3 לוח 8. במסגרת חוק ההסדרים לשנת 2022 הועלתה גימלת הזיקנה (עם השלמת הכנסה) באופן מינורי, ל-70% משכר המינימום.

4 הלמ"ס, הערה 1 לעיל.

5 דו"ח הוועדה לקצבת זקנה ראויה בישראל 2018-2047 של הפורום החברתי-כלכלי, בראשות פרופ' איתן ששינסקי.

6 מירי אנדבלד, להב כראדי, רינה פינס וניצה (קלינר) קסיר, דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות - 2021.

7 OECD. Pension at a Glance 2021 , לוח 7.2.

8 OECD Employment Outlook 2023 , לוח C1; ראו עוד: OECD. Pension at a Glance 2021 , לוח 6.7.

9 חוק מענק הסתגלות מיוחד לבני 67 ומעלה (הוראת שעה – נגיף הקורונה החדש), תש"ף-2020.

10 תושבים מעל גיל 70 זכאים לגימלת זיקנה בישראל; תושבים מעל גיל פרישה (ועד גיל 70) עשויים להיות זכאים לגימלה, כתלות במבחן הכנסות.

מחקרים שבדקו את שיעור הפיטורין או ההוצאה לחל"ת של עובדים ישראלים בתקופה הקורונה, מצאו שבניגוד לתחזיות, היו אלה דווקא העובדים הצעירים שפוטרו או הוצאו לחל"ת בשיעורים גבוהים יותר בתקופת המגיפה.[11] עם זאת, המחקרים גם הצביעו על כך ששיעור החזרה לשוק העבודה מבין המבוגרים שפוטרו במהלך הקורונה, היה נמוך במיוחד. כפי שסיכמו זאת מרגלית ויקיר: "עובדים מבוגרים יצאו בשיעורים נמוכים יותר משוק העבודה, אך אם יצאו ממנו, סיכויי החזרה שלהם היו נמוכים יותר מסיכוייהם של העובדים הצעירים".[12]

מתווה האוצר הנוכחי: המדיניות הראויה

בהנחה שהמשבר הנוכחי ישקף דפוסים דומים מתקופת הקורונה, ושיעור נמוך יחסית של עובדים מבוגרים יפוטרו (בהשוואה לשכבות גיל אחרות), משמעות הדבר שהעלות התקציבית של הענקת מענק ייחודי לעובדים אחרי גיל פרישה שפוטרו לא צפויה להיות גבוהה במיוחד. עם זאת, הצורך של עובדים מבוגרים שכן פוטרו לרשת בטחון סוציאלית עשוי להיות משמעותי במיוחד. מסקנה אחרונה זו מתחזקת נוכח הנתונים על התמיכה הסוציאלית המועטה לה זכאים מבוגרים בישראל, שהוצגו לעיל. עובדה זו גורמת לרבים מהם להיות תלויים בעבודה לצורך קיומם בכבוד.

כאמור, בתקופת הקורונה השכילו הממשלה והכנסת (לאחר לחץ ציבורי) לפצות, ולו חלקית, עובדים מעל גיל פרישה שפוטרו מעבודתם, וזאת במענק ייחודי חלף דמי האבטלה (שאינם זכאים להם לפי חוק). על האוצר לנהוג באופן דומה גם במשבר הנוכחי. הדרתם של עובדים אלה ממתווה הפיצויים של משרד האוצר היא לעג לרש.

---

11 בנק ישראל, דין וחשבון 2020, פרק ה; מירי אנדבלד ואורן הלר, משבר הקורונה: מאפייני המובטלים והחוזרים לשוק העבודה בגל הראשון והמובטלים בגל השני (המוסד לביטוח לאומי, 2020); אמיר פרגר, נתונים על דורשי עבודה בעת משבר נגיף הקורונה: מבט מגדרי (מרכז המ־חקר והמידע של הכנסת, 2020); שי רחמים וגל זהר, דורשי העבודה המבוגרים בתקופת הקורונה ובשלב הביניים (שירות התעסוקה, 2021); יותם מרגלית ואיתמר יקיר, שוק העבודה הישראלי במשבר הקורונה: מה באמת קרה? (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2022).

12 יותם מרגלית ואיתמר יקיר, שוק העבודה הישראלי במשבר הקורונה: מה באמת קרה? (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2022), בעמ' 8.

מרכז אדוה